

Osmanlı Kadısının Güvence Arayışı: Dava Tanıklarının (Şuhûdü'l Hâl) Mahkemede Varlığı ve Faaliyetleri (Bir Şer'iyye Sicili -215/1 Urfa-Üzerinden Bir Anlama Denemesi)¹

Mehmet Ali Türkmenoğlu²

Özet

Osmanlı mahkemesinde iki tür şahitlik vardı: Birisi bugünde anladığımız ve kullandığımız manada olayın, huzurdaki davanın görgü şahitleri yani tarafların şahitleri idi. Diğeri ise terim adıyla şuhûdü'l hâl denilen mahkemenin şahitleri idi. Bu ikinci şahitler gurubu kimlerdi? Fonksiyonları ne idi? Geç Osmanlı döneminde sayıları artan Osmanlı Mahkemelerinin içinde Şeriat Mahkemesinin görev sahası büyük ölçüde özel hukuk ile sınırlandırılmıştı belki ama klasik dönemin tek yargı mercii oldukları ve bu tek yargı merciinde de tek hakim ilkesi geçerli olduğu göz önüne alındığında bu tek hakim belki de yaptığı çalışmaların hesabını verirken bir güvenceye mi ihtiyaç duyuyordu? Bu tek hakimın hakim olmanın ötesinde Osmanlı adli-idari teşkilatının başı olarak çok fazla görevi vardı ve bunları yapması onu toplum içinde çok etkin, göz önünde ve tabii ki yaptıklarına dikkat edilir bir kişi yapıyordu. Bu kişi belki de yaptığı işlere şehrin birçok etkin kişinin de en azından hesap verirken ortak olmasını mı istiyordu? Osmanlı Mahkeme kayıtlarında bulunan şuhûdü'l-hâl ya da dava tanıkları olarak adlandırılan bu kişileri kimlerin oluşturduğu, davalarda etkili oldukları faktörlerin neler olduğu mevzu bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışma XX. yüzyıla ait bilgiler içeren 215/1 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'ndeki belgelerin yorumlanması ve analizlerini kullanarak bu soruların cevaplarını aramaktadır.

- 1 215/1 numaralı Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonunu Yüksek Lisans tezi olarak çalışan ve bu bölümde emeği geçen öğrencim Rahime Türkmen'e teşekkür ederim.
- 2 Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, maliturkmenoglu@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8826-6572.

1. GİRİŞ

Şuhûdü'l-hâl kadı veya naibin hüccetlere konu olan meselelerin görüşüldüğü esnada mahkeme huzurunda hazır bulunanların kişilere verilen isimdir.³ “*Dava tanıkları*” olarak tabir edilen bu kişilerin isimlerinin yer aldığı kısım vesikaların alt bölümünde yer almaktadır. Bunlar mahkemede görülen duruşma boyunca davayı yakından takip ederler ve mevzu bahis olan vakayı toplum belleğinde saklama işlevini üstlenirlerdi.⁴ Neden böyle bir işleve ihtiyaç duyulmuştu? Kadı kararlarına değil belki ama sorumluluğuna bu kişileri ortak etmek mi istiyordu ya da sadece izlemeleri ile bu mümkün olabilir miydi? Mahkemede üretilen belgelerin sonunda yer alan Şuhûdü'l-hâl başlığı altında şehrin eşraf ve ayanının çeşitli unvanların, meslek erbaplarının, mahallelerde görev alan memurların isimlerinin yanı sıra duruşma esnasında mahkemede bulunan ahaliden kimselerin de adının geçtiği görülmektedir.

2. ŞUHÛDÜ'L-HÂL'İN TANIMI VE TARİHİ ARKA PLANI

Şuhûdü'l-hâl; şuhûd ve hâl kelimelerinin birleşmesinden oluşan kavramdır. Şuhûd kavramı hukukî terim olan şahid kelimesinden türemiştir ve kelimenin çoğul halidir.⁵ Tanıklar ve şahitler, anlamına gelen şuhûd bir olayın meydana geldiğini gören veya bildiğini ifade edenlerdir.⁶ Hâl sözlükte; vakti hazır, şimdiki zaman olarak geçmektedir.⁷ Bu iki kelimenin bütünleşmesi şuhûdü'l-hâl, halin şahitleri ya da dava tanıkları olarak ifade edilmektedir.⁸ Şahitliğin biri eda diğeri tahammül olmak üzere iki aşaması bulunmaktadır. Eda, bildiği ve yüklenmiş olduğu şahitliği mahkemede hakim huzurunda dile getirmesidir. Tahammül ise şahitlik edeceği olayı, ihtiyari bilmesidir. Bu iki aşamayı fakihlerin çoğu vurgulayıp, birbirinden ayrı değerlendirse bile şahitlerde aranan koşulları bu aşamada sıralamaktadırlar.⁹

Şahitlik; İslam muhakeme hukukunda ilk dönemlerden itibaren ehemmiyetli ispat vasıtalarından biri olarak yaygın şekilde kullanılmaktadır. Şahitlikten/şehadetten başka vasıtalar; yemin, ikrar, hakim şahsen

3 Mübahat S. Kütiükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat,1994), 358.

4 Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Ülkün Tansel, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 129.

5 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, (İstanbul: Çağrı Yayınları), 792, Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Ensar Neşriyat,2016), 517.

6 Salahattin Polat, ‘Şahit,’ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2010): 38, 278, Sami Kâmûs-ı Türki, 767.

7 Sami Kâmûs-ı Türki, 537.

8 Ahmet Kılınc, Merve Nur Öztürk, Osmanlı Yargılama Hukukunda Şuhûdü'l-Hâlin Statü ve Mesleklerinin Tahlili, Necmettin Erbakan Üniversitesi *Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1, (2021): 188-189.

9 Polat, ‘Şahit,’ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*,279.

bilmesi ve kanaati, yeminden nükul, bilirkişi, keşif, yazılı belge, karine, lian ve kasame'dir. İslam hukukunun temel dayanağı; Kurân-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetidir.¹⁰ Kuran-ı Kerim'de Bakara suresinde geçen ayet-i kerimede hukukî işlemlerle ilgili düzenlenen belgelerin, adil şahitler huzurunda hazırlanmasının önemine dikkat çekilmektedir. Bu nedenle İslamın teşekkül devrinden itibaren hazırlanan belgeler, yaygın bir biçimde hem yazıyı kaleme alanın hem de yazıya aktarıldığı esnada mevcut olan şahitlerin isimlerini de içermektedir. İlerleyen zamanlarda bu işlemler sistemli hale getirilmiştir ve Şer'i Mahkemelerde görülen duruşmaların dürüstlük ve aleniyet içinde yapıldığını göstermek amacıyla, kaleme alınan belgelere, kayıt edilen kişiler şuhûdü'l-hâl olarak zikredilmiştir.¹¹

Şahitler kadı efendi huzurunda görmeye dayalı bilgilerini anlatırken “şahitlik ederim” demesi şahitliğin şekli şartlarındanır. Şer'iyeye sicillerinde “...şahitlik hususu *bizler hususa bu vech üzere şahidleriz ve şahadet dahi ederiz deyu her birleri edâ-i şahadet-i şer'iyeye eylediklerinde...*”¹² denilmek suretiyle şahitliğin usulüne uygun şekilde yerine getirildiği beyan edilmiştir. Bu yüzden şahitlik/şehâdet yapılırken sanırım, galiba veya bildiğim kadarıyla gibi şüphe ifade eden kelimelerin kullanılması şahitliğin butlan ile geçersiz olmasına neden olmaktadır.¹³ Şahitliğin ilk aşaması olan “*tahammül-ü şahadet*” ya da Türkçe karşılığı ile “*şahit olmak*” dava konusu olan hukuki olay ya da işlem sırasında bu olay veya işlemin mahiyetinin, meselede kimin ne yaptığının ya da ne dediğinin görülüp işitilerek hafızaya alınması ve olay hakkında bilgi sahibi olunmasıdır. Şahitliğin diğer aşaması olan “*eda-i şahadet*” ya da Türkçe karşılığı ile *şahitlik etmek* ise şahidin mahkemede şahitlik yapabilmenin şartlarına sahip olması ve şahit olduğu hukuki durumu mahkeme huzurunda ifade etmesidir. Şahitlik etmenin şartlarından ilki, fiil ehliyetidir. İslam Hukuku literatüründe âkıl-bâliğ olmak şeklinde ifade edilen fiil ehliyeti ayırtım gücü ile birlikte ergenliğe ulaşmanın bir kişide aynı anda bulunmasıyla meydana gelir. Bir diğeri, Mecelle'de ifade edildiği üzere kör ya da dilsiz olmaması ve Müslüman olmasıdır. Zira İslam Hukuku'na göre bir davada, taraflardan biri Müslüman ise şahitlerin de Müslüman olması gerekmektedir.¹⁴ Şer'iyeye

10 Kemal Yıldız, İslam Yargılama Hukukunda İsbat Vasıtası Olarak Şahitlik, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989), 14-16.

11 Polat, ‘Şahit,’ Diyanet İslam Ansiklopedisi, 279.

12 Rahime Türkmen, 215/1 Numaralı Urfa Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H. 1320-1321/M.1902-1904), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2019), 124.

13 Yılmaz Yurtseven, İslam-Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi, YBHD, 2, (2018), 89.

14 Halil Cin, Ahmed Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, (İstanbul:Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017), 381-382.

sicillerinde de “...*beyyine taleb olundukda udûl-i abrâr-ı ricâl-i müsliminden ... nâm kimesneler li ecli's-şehâde meclis-i şer'e hâzırân olub istişhad olunduklarında ... edâ-i şehâdet-i şer'iyye eylediklerinde ba'de'l-kayd...*”¹⁵ kalıbı kullanılmak suretiyle şahitlerin Müslüman olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim Osmanlı uygulamasında mahkemelerde görülmekte olan davada, dava taraflarının gayrimüslim olması durumunda şahitlerin Müslüman olma şartı bulunmuyordu. Fakat adil olmaları gerekiyordu. Bu durumda Hristiyan cemaati için *‘udûl-ı nasârâdan*, ibaresi kullanılmakta idi.¹⁶ Bir diğer husus, erkek olması idi. Kısas ve had davalarında şahidin erkek olması gerekirdi. Şahitlikteki nisaplar; zina davalarında 4 erkek şahit, kısas ve had davalarında 2 erkek şahit, bunların haricinde kalan davalarda 2 erkek veya bir erkekle 2 kadın şeklinde idi.¹⁷ İlâveten Kur'an-ı Kerim'de geçen ve iki erkek şahit bulunamaması halinde bir erkekle iki kadının şahitliğini yeterli gören ayet-i kerimenin, vadeli borçlanmalarla ilgili olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü kadınlarla ilgili mevzularda doğum vs. gibi durumlarda kadınların şahitliğine başvurulduğu görülmektedir. Ayet-i kerimeye göre şahit olarak iki kadın aranmasının sebebi kadınlardan birinin meseleyi unutmaması veya şaşırması halinde diğer kadının ona hatırlatması amacına yöneliktir ve şahitlik eden kadının şahitlik edeceği olayı unutmaması halinde bir erkekle bir kadının şahitliği birbirine eşit olacaktır.

İslam muhakeme hukukunda şahitlerin taşınması gereken şartlardan biri de hür olmaktır. Bu sebeple kölelerin dava konusu uyuşmazlık hakkında şahit olarak ifade vermeleri mümkün değildir. Bununla birlikte İslam hukukunda köleler, köle iken tanık oldukları olaylara hürriyetlerine kavuştuktan sonra şahitlik edebilirler. Bütün bunlara ilave olarak, adil olmak, zina iftirasından dolayı cezalandırılmamış olmak, çok dikkatsiz veya ulu orta konuşmamak, davaya taraf olmamak, taraflardan biriyle dost ya da düşman olmamak sayılabilir.¹⁸

Tarihi Arka Planı'nı ele aldığımızda; yapılan çeşitli araştırmalarda şuhûdü'l-hal ve şuhûdü'l-‘udûl kavramları arasındaki farkın görmezden gelinmesi çeşitli yanlışlıklara neden olduğu görülmektedir. Mahkeme tarafından tayin edilen kadrolu şahitler; şuhûdü'l-‘udûl olarak tesmiye edilmişlerdi. Orta Çağ İslam dünyasında şuhûdü'l-‘udûl, kadı efendilerin tayin ettiği, bölgede adil olarak bilinen kimseler arasından seçtiği bir heyet idi. Heyetin bünyesinde fakih,

15 BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 252-171.

16 İsmail Ertünal, Osmanlı Mahkemelerinde Şahitler: Şuhûdü'l-‘udûl'den Şuhûdü'l- hâl'e Geçiş, Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies , LIII (2019),12.

17 Cin, Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, 382.

18 Yurtseven, *İslam-Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi*, 95-101.

muhaddis ve müfessir gibi ulemadan kimseler bulunurdu. Başlıca görevleri mahkemede düzenlenen vesikaların hukuka uygunluğunu temin etmek ve bu vesikaların geçerliliğini tescil etmek idi. Bunların yanı sıra şahitlerin adil ve güvenilir olduklarını tespit etmek ve yargılama sürecine şahitlik etmek gibi görevleri de mevcuttu. Ulemadan olmaları nedeniyle ihtiyaç halinde danışma şurası işlevi üstlendikleri, evlilik akitlerinin düzenlenmesi, mirasın tespiti ve taksimi, bir şahsın ölüm sebebinin tespit edilmesi gibi durumlarda da görev aldıklarını belirtmek gerekir.¹⁹

Şuhûdü'l-'udûl'ün hukuki belgelerin oluşturulması ve tasdikleriyle ilgili yaptıkları işlemler, mahkemelerin iş yükünü hafifletmiştir. Bu işlemleri gerçekleştirmek için kadınlara bağlı olarak bürolar açılmaya başlanmıştır. Günümüz tabiriyle bir nevi noterlik görevini üstlendikleri söylenebilir. Bunların ofislerinden; dükkân/dekâkin, hânût/havânitü's-şuhûd, hânût/havânitü'l-'udûl, büyüdü'l-'udûl, merâkizü's-şuhûd şeklinde bahsedilmektedir. İslam dünyasının önemli şehirlerinden olan Halep, Kahire ve Dımaşk gibi merkezlerinde, mahkeme dışında bu bürolarda çalıştıkları görülmektedir. Hatta Kahire'nin birçok semtinde mevcut olan bu bürolar, Hânûtu'l-Hanâbile, Hânûtu'l-Mâlikiyye gibi kadı efendinin mensup olduğu mezhebe göre de isimlendirilmiştir.²⁰

3. ŞUHÛDÜ'L-HÂL'İN KİMLİĞİ VE FAALİYETİ HAKKINDA TAHLİLLER

Yargılama sırasında mahkemede bulunan şuhûdü'l-hal olarak tesmiye edilenler, müşahit olarak mevzu davada yerini alırdı.²¹ Mahkemelerde üç vazife ile mükellef olan şahitler; şehadet etmek, yemin etmek ve isbatı vücut etmekle mükelleftirler. Bunların isimlerine, vasiyet senedinin tanziminde, evlilik merasiminde kısacası hüccete ve ilamlara konu olan her mevzunun alt kısmında rastlanılmaktadır.²² E. Buğra Ekinci, şuhûdü'l-hali Avrupa'da, mahkemelerde mevcut olan jüriyle benzetmektedir.²³ Mehmet Ali Ünal'da aynı görüşü destekleyip jüri oldukları konusunda görüş bildirmesinin yanı sıra mahalli örf ve adetlere yabancı olan kadıların, bu heyetle müşaverede bulduklarını da ilave etmektedir.²⁴ Mustafa Akdağ'da şuhûdü'l-halin, mahkemelerde jüri ve bilirkişi heyeti olduklarını savunur ve bu görüşüne ilave olarak muhakeme edilen

19 Erünsal, Osmanlı Mahkemelerinde Şahitler: Şuhûdü'l-'udûl'den Şuhûdü'l- hâl'e Geçiş, 3.

20 Erünsal, Osmanlı Mahkemelerinde Şahitler: Şuhûdü'l-'udûl'den Şuhûdü'l- hâl'e Geçiş, 7-8.

21 Ekrem Buğra Ekinci, *Ateş İstidası İslam Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü*, (Filiz Kitabevi, 2001), 104.

22 Türk Hukuk Lügatı, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 3. Baskı, 1991), 307.

23 Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat ve sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, (Arı Sanat Yayınları), 130.

24 Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, (Isparta:1997), 239.

davanın müşahitleri olduklarını aktarır.²⁵ Halil İnalçık, eski İslamî uygulama olan şuhudun, kadıyı kontrol mekanizması işlevi gördüğü ve mahkeme kararlarının tarafsız ve uzman bir heyet huzurunda alınmasını sağladıklarını belirtip şehir kethüdasının düzenli olarak bu şahitler arasında yer aldığını ifade etmektedir.²⁶ İlber Ortaylı “*Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*” isimli eserinde, Osmanlı mahkemesinde verilen hükümlere şahit olarak imza atmak veya bazı konularda bilirkişilik yaptıklarını, söyleyip sürekli bir görev sayılmadığını ele almaktadır.²⁷ Hülya Taş yaptığı çalışmada, şuhûdü'l-hâlin jüri olmadığını ve mahkemede görülen davanın o andaki izleyicileri olduğunu öne sürmektedir.²⁸ 17. Yüzyıl Kayseri Mahkemesini çalışan Jennings ise şuhûdü'l-hâlin yargılama ve yargı tartışmalarına tanık olarak hizmet ettikleri yorumunda ve çıkarımında bulunmuştur.²⁹ Mehmet Akman, şuhûdü'l-hâlin yargılamanın gözlemcisi olduğunu belirterek, bölgenin ileri gelenlerinden oluştuğunu ifade etmektedir.³⁰ Hukukçu Hâlıl Cin, şuhûdü'l-hâl'in dürüst ve güvenilir kişilerden oluştuğu görüşündedir.³¹ İlahiyatçı Nası Aslan ise, şuhûdü'l-hâlin bazen yargılamanın, usul ve esaslar çerçevesinde yapıp yapılmadığını gözlemleyen murakebe heyeti, bazen de (bilirkişi) ehl-i vukuf olarak görev yaptıklarını belirtmektedir.³² Görüldüğü üzere müelliflerin şuhûdü'l-hâlin fonksiyonu ile ilgili birbirinden farklı görüşleri bulunmaktadır. Buna göre müelliflerin çıkarımları şöyle özetlenebilir. Varlıkları ile kadı efendiye kontrol mekanizması oluşturdukları, mahkemelerde bilirkişi oldukları, Avrupa mahkemelerindeki gibi jüri olmadıkları ve yargı tartışmalarına tanık oldukları ifade edilebilir. Bu noktada bir işlevlerinin de Kadı ile alakalı bir şikayet vukuunda mahkemede iş ve işlemlerin gerek hukuka uygunluğu hakkında kadının destekçileri olmaları arzu edilmiş olmalıdırlar.

25 Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihini cilt 1, 1243-1453*, (Tekin Yayınevi, 1979), 404-405.

26 Halil İnalçık, “Mahkama: The Ottoman Empire,” *The Encyclopadia of İslam*, Leiden, VI, (1991),4.

27 İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, (Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları, 1994), 61.

28 Hülya Taş, Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şuhûdü'l-Hâl Nasıl Değerlendirilebilir?”, *BİLİG*, 44, (2008), 25.

29 Ronald C. Jennings, Kadı, Court, And Legal Procedure in 17th. C. Ottoman Kayseri, *Studia İslamica*, 48, (1978), 145.

30 Mehmet Akman, “Osmanlı Ceza Muhakemesi Hukukuna Hakim Olan İlkeler,” *Osmanlı*, 6, (Yeni Türkiye Yayınları), 474-475.

31 Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 390.

32 Nası Aslan, *İslam Yargılama Hukukunda Şuhûdü'l-Hâl, Jüri, Osmanlı Devri Uygulaması*, (İstanbul: Beyan Yayınları), 17.

4. ŞUHÛDÜ'L-HÂLİN OSMANLI YARGI SİSTEMİNDEKİ KONUMU

Osmanlı yargılama hukukunun ve teşkilat yapısının incelenmesinde şer'îye sicilleri elzem bilgiler ihtiva ettiği görülmektedir. Sicillerin muhteviyatı adlî teşkilatın işleyişi ve mahkemede görev icra eden personelin kimlerden oluştuğu, kayıt altına alınan belgelerdeki hukukî durumun tespitini aydınlatması açısından önemlidir. Sicillerde Şer'î Mahkemelerde kadı efendiye yardımcı olan kâtip, muhızır, kassam gibi yargı personellerinin isimleri bulunmaktadır. Personellerin icra ettiği görevler aktarılmaktadır. Fakat mahkemede görev alan personeller arasında yer almamasına rağmen, vesikalarda şuhûdü'l-hâlin isimlerine de rastlanmaktadır.³³ Bu yüzden şuhûdü'l-hâlin ya da hal tanıklarının üstlendiği rolün oldukça ehemmiyetli olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü duruşma müşahitlerinin isimlerine, mesleklerine, toplum içerisindeki statülerine ilişkin bilgiler zikredilmektedir. Açık bir şekilde beyan edilen bu kişilerin yargılama sürecinde etkin rol üstlendiği söylenebilir. Çünkü bunlar yargılama sürecinde adil kararlar verildiğine şahadet eden, aleniyetin sağlanmasına hizmet eden, varlıkları ile kadı efendinin aldığı karara dolaylı olarak adaleti tesis etmesinde etkili olan kimselerdir.³⁴

Sicillerde tutulan kayıtlarda ilkin kadı huzuruna gelenler ikamet ettikleri yeri, adlarını, unvanlarını belirtir ve problem olan vakayı aktarması ile dava görülürdü. Ardından konuyla ilgili hüküm kadı efendi tarafından verilir, son olarak tarih atılır ve hüccete konu olan meseleleri ihtiva eden belgelerin altına şuhûdü'l-hâl ibareleri yazılırdı. Şin veya lam harfinin satır sonuna kadar uzatıldığı, bu ibareler bazen helezonik bazen de düz bir çizgi şeklinde ya da buyruldu şeklinde kaydedilmiştir.³⁵ Sicillerde, *zeyl-i hüccetde muharere'l-esâmi müslimin*,³⁶ *zeyl-i kitabda muharere'l-esâmi kesân*³⁷ şeklinde şuhûdü'l-hâl adı altında adı geçenler vurgulanmışlardır. Katip efendi şuhûdü'l-hâli yazarken hiyerarşik sıralamaya dikkat etmiştir. Emekli kadılar, naipler müdderisler, şeyhler, seyyidler ve şeriflerin ya da ağaların, isimleri sıradan insanların adlarından önce gelmiştir. Fakat toplumsal farklılıklara rağmen, adaletin tüm

33 Cin, Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 390.

34 Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü," (Klasik Devir), *Belleten*, LXV/244, Ankara,(2001), 976, Öztürk, 'Şuhûdü'l-Hâl'in Tarihsel Gelişimi ve Osmanlı Devleti'ndeki Fonksiyonu,' *Adalet Dergisi*, Sayı 64, 2020/1, 433-434.

35 Mustafa Oğuz, Ahmet Akgündüz, "Hüccet," *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1998): 18, 447-448.

36 Türkmen, 215/1 Numaralı Urfa Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, 71.

37 Türkmen, 215/1 Numaralı Urfa Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, 172.

amaçları için bir müdderis, bir sipahi veya herhangi bir esnaf mahkemede eşitti.³⁸

XX. yüzyılın başında Urfa'da şuhûdü'l-hâl'in, isimlerine elli iki adet dava kaydında rastlanmaktadır. Bu kayıtlardan otuz dokuz tanesi Müslümanlara ait bilgiler içerirken on üç belgenin gayrimüslimlerle ilgili bilgiler içerdiği görülmektedir. Konuyla ilgili örneklerde vasi,³⁹ vasiye,⁴⁰ mehir,⁴¹ nafaka,⁴² satış,⁴³ nazır tayini⁴⁴ gibi belgelerde şuhûdü'l-hâl kısmı bulunmaktadır. Dava kayıtlarında adı geçen tanıkları ele aldığımız zaman kayıtlarda farklı dava tanıklarının olduğu tespit edilmiştir. Bunların içerisinde mahalle imamları⁴⁵ ve mahalle muhtarlarının⁴⁶ isminin sıkça geçtiği görülmüştür. Yine davacı ya da davalı ile aynı mesleğe mensup meslektaşlar⁴⁷ ve mahkeme çalışanlarının isimleri de⁴⁸ dava tanığı sıfatıyla kayıtlarda yer aldığı görülmektedir. İlaveten toplumdaki statüsü ve konumundan bahsedilmeyen kişilerde yer almıştır. Bunlara gayruhum⁴⁹ denilmekle yetinilmiştir.

5. SONUÇ

Osmanlı Şer'î Mahkemesinde yer alan şahitleri iki grupta toplayabiliriz. Bunlardan birincisi, davanın şahitleri olarak tesmiye edilen şuhûdü'l-'udûl, ikincisi ise mahkemelerde yapılan yargılamanın şahitleri olan şuhûdü'l-hâldir. Şuhûdü'l-'udûl vaka şahidi, şuhûdü'l-hal ise hale şahit olan yani mahkemede görülen davaya şahit olan şekilde ifade edilmelidir.⁵⁰ İncelenen davalarda şuhûdü'l-halin davalı veya davacının meslektaş olduğu ya da ait olduğu sosyal gruba göre şekillendiği görülmüştür. Misalen askeri sınıfa mensup olan kişilerin davalarında asker kökenli kişilerin veya ulemadan

38 C. Jennings, Kadı, Court, And Legal Procedure in 17th. C. Ottoman Kayseri, 142-143.

39 BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 45-488.

40 BOA. MŞH.ŞSC.d..8831:215-114.

41 BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 1-478.

42 BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 175-47.

43 BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 165-25.

44 BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 245-156.

45 BOA.MŞH.ŞSC.d..8831: 8-413, BOA.MŞH.ŞSC.d..8831:234-133, BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 264-197, BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 268-203.

46 BOA.MŞH.ŞSC.d..8831: 37-366, BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 282-228, BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 285-236, BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 247-158.

47 BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 14-426

48 BOA.MŞH.ŞSC.d..8831: 191-74,BOA.MŞH.ŞSC.d..8831:191-75,BOA. MŞH.ŞSC.d..8831: 196-81.

49 BOA.MŞH.ŞSC.d..8831:493-250.

50 Mehmet Ali Türkmenoğlu, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'îye Sicillerine Göre) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi, Konya, 2016), 59.

birinin davalı veya davacı olarak bulunduğu davada ulemadan olanların, görülen davanın sıhhatine şahadet etmek için mahkemede hazır bulunduğu dikkat çekmektedir. Üstelik görülen davanın niteliğine göre sayıları azalıp çoğaldığını da belirtmek gerekir. Şuhûdü'l-hal, mahkemede görülen davaların bütün ahaliye açık olduğunun göstergesidir. İsimleri zikredilen bu kişilerin mahkemede kendi davasını görülmesini beklerken ya da başka bir sebepten dolayı mahkemede bulunan kişilerin, mahkemenin aleniyet prensibine göre hareket ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu kişilerin isimlerinin takip eden dava konusunda bile değişmesi bunların mahkemede yer alan jüri ya da resmi görevli olmadıklarını göstermektedir. Son olarak şunu da belirtmek gerekir. Kadınların haklarını kullanarak kadı huzuruna çıktıkları, şahit oldukları dava kayıtları mevcuttur. Fakat şuhûdü'l-hal arasında kadınların isimlerine rastlanılmamıştır. Bu durum ev eksenli bir hayat süren kadınların, ya toplumun kendilerine biçtikleri rolden ya da kendi tercihlerinden kaynaklanıyor olmalıdır.⁵¹

---

51 Türkmenoğlu, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer'îye Sicillerine Göre), 60.

6. KAYNAKLAR

6.1. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri

Meşihat Kataloğu

MŞH.ŞŞC.d:8831.

6.2. Araştırma Eserler

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi cilt 1, 1243-1453*, Tekin Yayınevi, 1979.

Akman, Mehmet. "Osmanlı Ceza Muhakemesi Hukukuna Hakim Olan İlkeler," Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, c. 6.

Cin, Halil, Akgündüz, Ahmed. *Türk Hukuk Tarihi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı*, İstanbul, 2017.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016.

Erünsal, İsmail. Osmanlı Mahkemelerinde Şahitler: Şuhûdü'l-'udûl'den Şuhûdü'l- hâl'e Geçiş, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, LIII, (2019),12s.12.

Ekinci, Ekrem Buğra. *Ateş İstidası İslam Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü*, Filiz Kitabevi, 2001.

_____, *Tanzimat ve sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat Yayınları.

_____, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü," (Klasik Devir), *Belleten*, LXV/244, Ankara,2001, s.976, Öztürk, 'Şuhûdü'l-Hâl'in Tarihsel Gelişimi ve Osmanlı Devleti'ndeki Fonksiyonu,' *Adalet Dergisi*, Sayı 64, 2020/1.

_____, *Tanzimat ve sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat Yayınları.

İnalcık, Halil. "Mahkama: The Ottoman Empire," *The Encyclopadia of İslam*, Leiden, 1991, v.VI. 4.

Jennings, Ronald C. *Kadı, Court, And Legal Procedure in 17th. C. Ottoman Kayseri*, *Studia İslamica*, 48, 1978.

Kılınç, Ahmet, Öztürk, Merve Nur. *Osmanlı Yargılama Hukukunda Şuhûdü'l-Hâlin Statü ve Mesleklerinin Tahlili*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, :4, Sayı.1, 2021.

Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı Belgelerinin Dili*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat,1994.

Peirce, Leslie. *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Ülkün Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

- Polat, Salahattin. ‘Şahit,’ *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 38: 278, TDV Yayınları, Ankara, 2010.
- Oğuz, Mustafa, Akgündüz, Ahmet. “Hüccet,” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 18: 447-448, TDV Yayınları, Ankara, 1998.
- Ortaylı, İlber. Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara, 1994.
- Yıldız, Kemal. İslam Yargılama Hukukunda İsbat Vasıtası Olarak Şahitlik, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yurtseven, Yılmaz. *İslam-Osmanlı Mubakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi*, YBHD, 2018, S.2.
- Taş, Hülya, Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü’l-Hâl Nasıl Değerlendirilebilir?”, BİLİG, 44, 2008.
- Türk Hukuk Lügatı, Başbakanlık Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1991.
- Türkmen, Rahime. 215/1 Numaralı Urfa Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H. 1320-1321/M.1902-1904), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2019.
- Türkmenoğlu, Mehmet Ali. XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon (Şer’iye Sicillerine Göre) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2016.

